

EFSA NELERDE PEYGAMBER OLGUSUNUN İZLERİ¹

TRACES OF THE PROPHET PHENOMENON IN LEGENDS

Vahdi ÖZER

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, vahdiozer70@gmail.com

Konya / Türkiye

ORCID: 0000-0002-5416-6087

Özet

Türk kültürünün halk edebiyatı sahasında sözlü kültür ürünleri önemli bir yer tutar. Bu bağlamda anonim halk anlatmalarından efsaneler milletin hafızasının kültürel izleridir. Türk milletinin duygusunu, düşüncesini, yaşayışını, geleneğini ve göreneğini bu türe halk muhayyilesi yansıtır. Efsaneler bir anlamda bireylerin inançları ve ritüelleri etrafında şekillenen türlerdir. Bu çalışma içerisinde efsane türünün seçilip peygamber olgusunun izinin konu edilmesinde etkili olan faktör bu türün dinî özellikler içermesi ve inanca dayalı olmasıdır. Bu inancın ortaya çıkmasında peygamberler için anlatılan kıssaların velilerin gerçekleştirdikleri kerametlere benzer olduğu metinlerde tespit edilmiştir. Tespit edilen efsane metinlerinde insanoğlunun ders çıkarması gerektiği işlevsel olarak okuyuculara anlatılır. Ayrıca değerlerin ve kavramların gelecek nesillere aktarılmasında kültürel bir köprü olarak efsaneler bu işlevselliği üstlenirler. Belirtilen bu sebeplerden dolayı Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamberlerin kıssalarının ve gösterdikleri mucizelerinin efsane metinlerine ne şekilde yansıdığı üzerinde inceleme içerisinde durulacaktır. Bununla beraber yansıyış biçimleri alt başlıklar hâlinde belli bir sıra içerisinde açıklanacaktır. Peygamberlerin yaşadıkları durumlarla ilgili efsane metinlerinde geçen bölümlerden örnekler verilecektir. Anadolu-Türk coğrafyası içerisinde yapılan efsane çalışmalarından örneklem yöntemiyle metinler seçilmiştir. İncelenen çalışmada sekiz peygamber üzerinde durulur. Sonuç bölümünde ise önceki başlıklarda belirtilen kısımların genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Peygamber, Mucize, Kıssa.

Abstract

Oral culture products have an important place in the field of folk literature of Turkish culture. In this context, legends from anonymous folk narratives are cultural traces of the nation's memory. Folk imagination reflects the feelings, thoughts, lifestyles, traditions and customs of the Turkish nation in this genre. Legends, in a sense, are types that are shaped around the beliefs and rituals of individuals. In this study, the factor that is effective in choosing the type of legend and mentioning the trace of the phenomenon of the prophet is that this genre contains religious features and is based on belief. It has been determined in the texts that the stories told by the prophets in the emergence of this belief are similar to the miracles performed by the saints.

¹ Bu makale, "Efsane ve Halk Hikâyelerinde Peygamberler ve Veliler Üzerine Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezinin (Özer, 2018) bir bölümünün geliştirilmiş şeklidir.

In addition, legends undertake this functionality as a cultural bridge in transferring values and concepts to future generations. For these reasons, it will be focused on how the stories of the prophets in the Qur'an and their miracles are reflected in the legendary texts. However, the forms of reflection will be explained in a certain order under sub-headings. Examples will be given from the chapters in the legend texts about the situations of the prophets. The texts were selected by sampling method from the legend studies carried out in Anatolian-Turkish geography. In the studied study, eight prophets are emphasized. In the conclusion part; A general evaluation of the sections mentioned in the previous headings will be made.

Keywords: Legend, Prophet, Miracle, Story.

1. GİRİŞ

Türk kültürünün halk edebiyatı sahasında sözlü kültür ürünleri önemli bir yer tutar. Bu bağlamda anonim halk anlatmalarından efsaneler milletin hafızasının kültürel izleridir. Türk milletinin duygusunu, düşüncesini, yaşayışını, geleneğini ve göreneğini bu ürünlere halk muhayyilesi yansıtır. Efsaneler, insanların inandıkları kutsal değerlere, ritüellere olan bağlılığın sonucunda ortaya çıkmışlardır. Olağanüstü öğelerle örülmüşlerdir. Şahıs, yer ve olaylar hakkında inandırıcılık özelliği olan konuşma dilindeki metinlerdir (Sakaoğlu, 1980: 5-6).

İnsanlar dünya kurulduğundan beri bir şeye inanmak isterler. Bu inanma ihtiyacı dinleri ortaya çıkarır. Din, milletleri oluşturan bireylerin hayatlarını etkileyen önemli bir olgudur. Bu olgunun içerisindeki peygamberlerde hem mensup oldukları dinin temsilcisi olarak hem de kendilerine indirilen dinlerinin insanlara anlatılmasında aracılık vazifesi üstlenirler. Peygamberler; doğru ve yanlış gösterdiklerinden dolayı o dinin mensupları için kutsaldır. “Allah’tan vahiy yoluyla aldığı bilgileri ve emirleri tebliğ etmek, muhataplarını hak dine çağırarak görevlendirilen yüksek vasıflı kimse” (Yavuz, 2007: 257-262) şeklinde tanımlanır.

Anadolu-Türk coğrafyasında başta Hz. Muhammet olmak üzere peygamberlere olan inanç ve sevgi sözlü kültür unsurlarında görülür. Peygamberlerin yaşadıkları zorluklara, Kur’an-ı Kerim’de ve diğer İslami kaynaklarda dile getirilen kıssalarına, mucizelerine ve özelliklerine atıfta bulunduğu görülür (Bunsuz, 2021: 104). “Kur’anî” terim olarak; “kısas veya kıssa denildiği zaman, tamamen unutulmuş veya hâlâ insanların kısmen hatırladığı hâdiselerin, yalan ve hayal karıştırılmayarak muhataplara nakledilmesi” anlaşılmaktadır (Ocak, 1995: 46). Mucize kelimesi ise şu şekilde tanımlanmaktadır: “Peygamber olduğunu ileri süren kimsenin elinde doğruluğunu kanıtlamak için Allah tarafından yaratılan harikulâde olaya” (Bulut, 2020: 348-351) denir.

Efsane türünün seçilip peygamber olgusunun izinin konu edilmesinde etkili olan faktör bu türün dinî özellikler içermesi ve inanca dayalı olmasıdır. Bu inancın ortaya çıkmasında peygamberler için anlatılan kıssaların velilerin gerçekleştirdikleri kerametlere benzer olduğu metinlerde görülür. Tespit edilen efsane metinlerinde insanoğlunun ders çıkarması gerektiği işlevsel olarak okuyuculara anlatılır. Ayrıca değerlerin ve kavramların gelecek nesillere aktarılmasında kültürel bir köprü olarak efsaneler bu işlevselliği üstlenirler. Belirtilen bu sebeplerden dolayı Kur’an-ı Kerim’de geçen peygamberlerin kıssalarının ve gösterdikleri mucizelerinin efsane metinlerine ne şekilde yansıdığı üzerinde inceleme içerisinde durulacaktır. Konumuzla alakalı dinî unsurların yer aldığı efsaneler Anadolu-Türk coğrafya içerisinde yapılan çalışmalardan örneklem yöntemiyle metinler seçilmiştir. Bununla beraber yansıyış biçimleri alt başlıklar hâlinde belli bir sıra içerisinde açıklanacaktır. Peygamberlerin yaşadıkları durumlarla ilgili efsane metinlerinde geçen bölümlerden örnekler verilecektir. İncelenen çalışmada sekiz peygamber ele alınır. Sonuç bölümünde ise önceki başlıklarda belirtilen kısımların genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Çalışma esnasında ayetlerden alıntı yapılırken Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bünyesinde Hayrettin Karaman ve komisyon üyeleri tarafından hazırlanan *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* ayrıca Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan *Kur’an-ı Kerim Meâli* esas alınmıştır.

2. EFSANELERDE PEYGAMBERLER

1. Hz. Âdem

Hz. Âdem peygamberlerin ilki ve ilk insan olarak bilinir. Efsanelerdeki Hz. Âdem’le ilgili tespitlere geçmeden önce onun yaratılışı, hayatı, peygamberliğiyle ilgili bilgilere yer verilecektir.

İslami literatürde insanlığın atası olmasından dolayı “*ebü’l-beşer*” (insanlığın babası), ve ‘*sâfiyullah*’ (Allah’ın temiz kulu) sıfatlarıyla bilinir. Hz. Âdem topraktan meydana gelmiştir. Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem’in hangi gün meydana geldiği belirtilmemiştir. Hadis kaynaklarında ise yaratılması, cennete gönderilmesi, cennetten çıkarılması, tövbesinin kabul edilmesi ve vefatı cuma günü olduğu bildirilir. Hz. Âdem’in nebi veya resul olduğu Kur’an-ı Kerim’de ayetlerde bildirilmiştir. Allah, Âdem’e ruh verdikten sonra bütün meleklerin ona secde etmesini istemiştir. İblis yani şeytan kendisinin ateşten yaratıldığını söyleyerek Hz. Âdem’den üstün olduğunu belirtmiştir. Hz. Âdem’e secde etmemiştir ve cennetten kovulmuştur. Hz. Âdem’in kaburga kemiğinden, eşi olarak Hz. Havva yaratılmıştır. Hz. Âdem ve Hz. Havva cennete yerleştirilmiştir. Allah’ın verdiği nimetlerden faydalanmışlardır. Allah onları yasak ağaca yaklaşmamaları hususunda uyarmıştır. Onları yasak ağaca yaklaşmaya yönelten şeytandır. Yasak ağaçtan meyve yemeleri sonucunda dünyaya gönderilmişlerdir (Bolay, 1988: 358-363; Pala, 2000: 15-16).

1.1. Hz. Âdem ile Hz. Havva’yı Şeytan’ın Kandırması

Hz. Âdem (a.s.)’i ve Hz. Havva’yı şeytanın kandırmasıyla ilgili durum Anadolu halkının muhayyilesinde efsane metnine dönüşmüştür. Efsanelerde, yılanın sürünerek hareket etmesi şeytanı cennete sokmasının nedeni olarak gösterilir. Allah, yılanı cezalandırmıştır ve ayaklarını almıştır. Yılan, birçok farklı medeniyetin mitlerinde ‘kutsal’ bir canlı varlık ya da kutsala karşı ‘şeytanî’ bir canlı varlık olarak ortaya çıkar (Karakaş, 2013: 49). Türk mitolojisinde yılan, yer evreni yani yerin sahibidir. Halk ağzında büyük yılan ile eş anlamda kullanılan ‘evren’, ‘dünya’ anlamını da ifade eder. Erlik’i ağzına alarak, onun ağaca çıkıp yasak meyve yemesine yardımcı olur. Bu bir hayvan olarak da zihinde canlandırılır (İnan, 2017: 15-16). Mitlerde yılanla ilgili anlatılanlar Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte efsane olarak yer alır (Şimşek, 2019: 15).

“*Yılan Neden Sürünür?*” başlıklı efsanede bu duruma rastlanır: “*Hazreti Âdem’in cennette iken şeytan onu kandırmak için çeşitli hileler düşünür. Eğer, Cennet’e gidebilirse yasak meyveden Âdem’e yedirecek ve onun da günahkâr olmasını sağlayacaktır. Cennet’in kapıcı ise yilandır. Şeytan bütün gücünü ve kandırıcılığını kullanarak yılanı ikna eder. Yılan, şeytanı sırtına alır ve sürünerek gizlice içeriye girer. Şeytan’ın girdiğini kimse görmemiştir. Şeytan, Cennet’e girdikten sonra hemen Hazreti Âdem’i kandırmanın yollarını araştırmaya başlar. Neticede bu uğursuz işte başarı gösterir ve Hazreti Âdem’e yasak meyvelerden yedirir. O, bu günahı işlediği için Cennet’ten kovulur.*” (Sakaoğlu, 1976: 197-198).

“*Yılan*” başlıklı efsanede üç farklı anlatım mevcuttur. Bu metinlerin ilkinde Allah’ın yılanı cezalandırıldığı görülür. “*Hz. Âdem cennetten yılanın karnından çıkar. Bu yüzden Allah yılanın ayaklarını alır, ebedi sürün diye beddua eder.*” (Balaban, 2013: 64). İkinci metinde şeytan yılanın karnında cennete girer. Hz. Âdem, yilandan dolayı cennetten kovulur. Cenabıhak cezalandırarak yılanın ayaklarını alır: “*Şeytan, cennete yılanın karnında girer. Hz. Âdem yılan yüzünden cennetten kovulur. Allah yılanı cezalandırır ve ayaklarını alır.*” (Balaban, 2013: 65). Üçüncü metinde yılan cennetin kapısında bekçilik yapar. Yılan, cennete dilinin altında buğday sokar. Cenabıhak bu durumdan yılanı sorumlu tutar ve cezalandırır.

“*Yılan cennetin kapısında bekçidir. Yılan cennete dilinin altında saklayarak buğday sokar. Âdem ile Havva buğdayı yiyince çişleri gelir. Gizlice cennetin kenarına işerler ve kokmasın diye üzerini hurma yaprağıyla örterler. Allah, bu durumun sorumlusu olarak yılanı görüyor ve onun ayaklarını alır.*” (Balaban, 2013: 65). Bu üç farklı metinde yılanın sürünen hayvanlar familyasından yer almasında işlediği günahlarının sonucunun efsaneleşmiş şekilleri görülür.

Bingöl yöresinde anlatılan bir efsane metninde yılan, kıyamet gününe kadar cezalı olduğundan dolayı ayakları kendisinden alınır. Yılan, Cenabı-hak tarafından yasak olan meyve ağacına bekçilik yapmak üzere görevlendirilir. Buna rağmen, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yasak meyveden yemesini engelleyemez. Bu olayın sonucunda Cenabı-hak; “*Sen de emrime uymadığın için şeytan gibi oldun. Onun için ceza olarak, yaşadığın sürece sürüneceksin.*” (Şimşek, 2019: 15) der. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın cennete konulmasıyla ve yasak meyveden yememeleriyle ilgili ayet şu şekildedir: “*Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik.*” (Bakara suresi, 2/35). Şeytan'ın Hz. Âdem ile Hz. Havva'yı aldatması sonucu cennetten kovulmaları Anadolu halkının nazarında farklı şekillerde yer bulur.

1.2. Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Yaratılışı

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in çamurdan yaratılması süreci anlatılır. Peygamberin çamurdan süzülen bir sıvıdan yaratıldığını bildiren ayetin devamında ise soyunun yaratılış bölümleri şu şekilde açıklanmıştır: “*Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe hâline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılannmış yumurta) yaptık. Peşinden alakayı, bir parçacık et hâline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan hâline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.*” (Mü'minûn suresi, 23/12-14).

Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgili efsanede incelenen örnek vardır: “*Türk ile Kürt*” başlıklı efsanede “*Başlangıçta insanlar Âdem baba ve Havva anadan sırt sırta doğar. Sırt sırta doğanlar da kendi aralarında evlenirler. Üçüncüsü, dördüncüsü göbek göbeğe doğarlar. Evlenecekleri kişilerin güzellikleri ve çirkinlikleri hususunda anlaşamayanlar kavga edince Allah onları cezalandırır ve her iki topluluğu da ayrı ayrı yerlere atar. Ayrı yerlere atılanlardan birinin dili Türkçe olur diğerinin dili Kürtçe olur ve anlaşamazlar. Kavga etmeselerdi göbek göbeğe doğanlar da birbirleriyle evlenebilecekti.*” (Balaban, 2013: 66-67). Efsanelerde incelenen anlatılarda genellikle Hz. Âdem'den hemen sonra Hz. Havva'dan bahsedilir. Bu durum yukarıdaki örnekleri verilen efsanelerdeki gibi Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlere benzer bir şekilde anlatılır: “*Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan rabbinize itaasizlikten sakının.*” (Nisâ Suresi, 4/1). “*Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur.*” (A'raf Suresi, 7/189). İnsanoğlunun nasıl çoğaldığıyla ilgili Amasya yöresinde anlatılan efsanede de bu şekilde bir bakış açısı geliştirilir.

2. Hz. Nuh

Ayetlerde ve hadis kaynaklarında Hz. Nuh, “ülü'l-azm” yani büyük peygamberlerden biri olarak bilinir. Kur'an-ı Kerim'de yirmi sekiz surede ve kırk üç yerde adı belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in yetmiş birinci suresi Hz. Nuh'un adını taşır. Baştan sona Hz. Nuh'un tevhid mücadelesiyle ilgili ayeti kerime şu şekilde anlatılır: “*Şüphesiz biz Nuh'u, kavmine, 'Kendilerine elem dolu bir azap gelmeden önce kavmini uyar' diye peygamber olarak gönderdik.*” (Nuh suresi 71/1).

2.1. Hz. Nuh'un Tufan Olayı ve Gemisi

Tufan olayından ilk defa Sümerliler tarafından bahsedilir. Sümer kahramanı Bilgameş/-Gilgameş'in başından geçen olaylar anlatılır. Bu Tufan olayı destanda 12 tableten oluşur. 12 tabletin içerisinde on birinci tabletin içinde olaydan bahsedilir. Ölümsüzlüğü bulmaya çalışan Bilgameş/-Gilgameş'in, Tufan'dan tehlikeli ve kötü bir durumu atlınca tanrılar tarafından ölümsüzlük verilen “*Utnaspiştim*” tarafından ifade edilir. Sümerlilerde daha sonra ikinci bir tablet daha bulunur. Bu tablette de bir Tufan olayından bahsedilir. Bahsedilen Tufan olayında ölümsüz olmayı başaran kişinin “*Ziusudra*” olduğu söylenir. Bu durumdan dolayı, Tufan olayından ilk kez Sümerliler bahseder (Çiğ, 2009: 17-18).

İslam inancına göre ise peygambere inanmayan topluluğu Cenabıhak, tufanla cezalandırır. Tufan olayı da peygambere atfedilerek Nuh tufanı olarak anlatılır. Bu olayı anlatan ayet şu şekildedir: “*Andolsun, biz Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi. Biz de onu (Nûh’u) ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret kıldık.*” (Ankebût suresi, 29/14-15).

Hz. Nuh’la ilgili incelenen efsanede Hz. Nuh’un peygamberliği döneminde karşılaştığı durumdan yola çıkarak gemisiyle ilgili sözlü kültür geleneğinde anlatılar oluşur. “*Süphan Dağı*” başlıklı efsanede Hz. Nuh’la ilgili anlatılan kısımlarla benzerliği şu şekildedir:

“*Hz. Nuh’la ilgili teknesine aldığı insanlar ve hayvanlar tufan suları üzerinde günlerce yol aldıktan sonra bir tepeye çarparlar. Sular altında kalan bu tepe, bir dağın su üzerinde kalmış yüksek tepelerdir. Teknelerinin bu tepeye çarpması üzerine Nuh (a.s.), olayın yarattığı bir anlık tereddütten sonra şu sözleri söyler: “Sübhanallâh (Allah’ı tenzîh ederim, tesbîh ederim). Daha sonra Nûh (a.s.), suların alçalması ile geri çekilir. O günden sonra teknenin çarptığı tepeye ‘Süphan’ adı verilir. Halkın anlattığına göre teknenin bazı parçaları hâlâ dağın tepesinde mevcutmuş.*” (Sakaoğlu, 1976: 107-108). Bu anlatıda görüldüğü üzere Kur’an-ı Kerim’de anlatılan Nuh’un yaptığı geminin Cûdî dağının üzerine demirlemiş olduğuyla ilgili ayet vardır: “(Sonra) ‘Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut’ denildi. Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî’nin üzerine oturdu; ‘Zalimlerin topunun canı cehenneme!’ denildi (Hûd suresi, 11/44). Hz. Nuh’un gemisinin demirlediği dağ ile efsanede anlatılan dağ birbirini tutmaz. Cûdî dağı yerine Süphan dağı olarak geçer.

Altay Türklerine ait Tufan efsanesi Nuh tufanı ile olay örgüsü açısından benzerlik gösterir: “*Yedi kardeş gemi (kerep) yaptılar. Her cins hayvandan bu gemiye birer çift aldılar. Tufan çekildikten sonra Ülgen gemiden bir horoz (takaa) salıverdi. Sonra bir kaz salıverdi. Kaz gemiye dönmedi. Üçüncü defa olarak Ülgen bir kuzgun (kuskun) salıverdi. Kuzgun da gemiye dönmedi, çünkü bir leş bulup yemeye başlamıştı*” (Sakaoğlu & Duymaz, 2002: 177). Verbitski tarafından Altay Türkleri arasında incelenen tufan efsanesinde de gemi karaya oturmuş. Suyun dibinin kaç kilometre uzunluğunda olduğunun haberini alabilmek için kuşların gönderildiği metinde anlatılır (Sakaoğlu & Duymaz, 2002: 179).

Şamanist Türk boylarında Tufan efsanesine ait metinler incelenir. Bu efsanelerde Tufan’a yönelik verilen örnekler şu şekildedir: “*Tufandan önce yeryüzünün hükümdarı Tengiz (Deniz) Han idi. O zamanda ‘Nama’ adlı meşhur bir adam vardı. Tanrı-Ülgen bu adama dünya tufanı olacağını, insanoğullarını ve hayvanları kurtarmak için sananmış sandal ağacından (adıra sandal ağaç) gemi yapmasını buyurdu.*” (İnan, 2017: 19). Bu anlatılan efsanelerin olay örgüsünün temelini semavi dinlerden gelen kaynaklardan etkilendiği görülür. Şamanlar, bu efsaneleri kendi tanrılarıyla ilgili anlatılan efsanelerdeki motiflerle birleştirirler.

“*Nuh’un Gemisi*” başlıklı efsanede; Nuh tufanı gerçekleştiği anda tahta parçalarından gemi yaparak Nuh peygamberin tufandan kurtulduğunu belirtir (Karadavut, 1992: 280).

“*Nuh Tufanı*” adlı iki farklı efsane metni benzer metin olarak incelenir. Hz. Nuh’un imtihan olduğu tufan olayı halk nazarındaki şekliyle ortaya konulur. Dünyanın yaratılmasıyla ilgili ilk olarak su batar. Daha sonra dünya batacakken Nuh bir gemi yapar, şeklinde anlatılır (Aksoy, 2012: 267).

“*Edirne’nin İmârı*” başlıklı efsanede Hz. Nuh tufandan sağ kalanları dünyanın dört bir yerine gönderir. Bu gönderdiği kişilerden Sırfayil adındaki kişi de Edirne toprağına gelir. Daha sonra Sırfâyil, oğlu Firav’a Edirne’yi bırakır. Buraya, Firav ve onun nesli yerleşir (Dervişoğlu, 2016: 304-305).

3. Hz. İbrahim

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın ortak olarak kabul ettiği en büyük peygamberlerden biri de Hz. İbrahim'dir ve Kur'an-ı Kerim'de de isminden çok söz edilen peygamberlerdendir. "*Kur'an'ın özellikle ikinci ve üçüncü Mekke dönemine ait surelerinde İbrahim'in, babasının ve kavminin taptığı putlara karşı mücadele ettiği ve bir tek Tanrı inancını savunduğu (Harman, 2000: 269) belirtilir. "Hz. İbrahim'in putları kırması ve bu yüzden putperestlerce ateşe atılmasına rağmen ateşin kendisini yakmaması, onun tevhid mücadelesinin"* (Harman, 2000: 266-272) en güzel örneğini verdiği, Kur'an-ı Kerim'de ve diğer kaynaklarda anlatılır.

Hz. İbrahim'in yaşadığı bu durumların efsanelere yansımaları putları kırması sonucu ateşe atılması kıssası üzerine olur. Yaşadıkları zorluklar, maruz kaldığı imtihanlar sözlü kültür ürünüde anlatılır.

3.1. Hz. İbrahim'in Putları Kırması ve Ateşe Atılması Olayı

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in putları kırması ve ateşe atılması olayı şu şekilde anlatılır: "Nihayet bir bayram günü halk şenlik için şehir dışına çıkınca (es-Sâffât 37/88-90) put evine girerek en büyük put dışındaki bütün putları kırar. Kavmi döndüğünde durumu görüp İbrahim'i sorguya çeker, İbrahim, 'Belki de şu büyükleri yapmıştır, ona sorun' der (el-Enbiyâ 21/57-67; es-Sâffât 37/88-96). Nihayet putperest yönetim İbrahim'i ateşe atmak suretiyle cezalandırmaya kalkışır (el-Enbiyâ 21/68; el-Ankebût 29/24). Ancak Allah'ın, 'Ey ateş, İbrahim'e karşı serinlik ve esenlik ol!' emri üzerine ateş İbrahim'i yakmaz (el-Enbiyâ 21/68-70), Bakara suresinde (2/258) Hz. İbrahim'le tartışarak tanrılık iddiasında bulunduğu, fakat İbrahim'in ortaya koyduğu deliller karşısında yenik düştüğü bildirilen kişinin onu ateşe atan toplumun lideri Nemrûd olduğu kabul edilir" (Harman, 2000: 270).

Bu anlatıların durumların efsanelerdeki örnekleri şu şekildedir: "*Katır, Kertenkele, Kadın, Çin ile Ken, Çam Ağacı*" başlıklı efsanelerde Hz. İbrahim peygamberin kıssasına atıfta bulunulur:

"*Hazreti İbrahim âteşe atılacağı zaman odunları hiçbir hayvan taşımak istemez, sadece katır taşır. Allah katıra 'Senin de zürriyetin olmasın.' diye bedduâ eder. Katır, üreyemez, at ile eşeğin birleşmesinden oluşur.*" (Balaban, 2013: 65).

"*Hz. İbrahim (a.s.) Urfa'da mancılıkta âteşe atıldıktan sonra hiçbir hayvan gidip odun getirmez. Katır Hz. İbrahim'in âteşine odun taşır. Allah katıra 'Senin de zürriyetin olmasın.' diye bedduâ eder.*" (Balaban, 2013: 65-66).

"*Hz. İbrahim âteşe atıldığında kertenkele âteş sönmesin diye odunlara üfler. Allah kertenkeleye sen öldüğünde kuyruğun ölmesin diye bedduâ eder. Kertenkelenin kuyruğu kesildikten sonra da titremeye devam eder.*" (Balaban, 2013: 66)

"*Hz. İbrahim âteşe atıldığında çam odunlarını kimse taşımak istemez sadece kadın taşır ve âteşi yakar. Allah, senin de saçın uzun aklın kısa olsun, işin bitmesin, diye bedduâ eder.*" (Balaban, 2013: 66).

"*Hz. İbrahim mancınığa konulup âteşe atılmak ister. Atamayınca iki kardeşin halkın içinde zina etmesi gerektiği düşünülür. Çin ile Ken adlarındaki iki kardeş halkın içinde zina eder. Hz. İbrahim âteşe atılır. Ateş suya, odunlar balığa döner. Balıklıgöl oluşur.* (Balaban, 2013: 66).

"*Hazreti İbrahim'in âteşine hiçbir ağaç odununu vermek istemez, sadece çam ağacı odununu verir. İbrahim çam ağacına, "Allah'ım yaprakların dökülmesin, kış boyu üzerinde kalsın." diye bedduâ eder. Çam ağacının yaprağı o sebeple dökülmez.*" (Balaban, 2013: 67).

Bu örneklerde görüldüğü üzere Hz. İbrahim peygamberin ateşe atılması olayı efsane metinlerine farklı anlatımlarla yansır. Bu anlatımlarda; yük taşımada kullanılan katırın Hz. İbrahim'in ateşi için odun taşıdığından Allah tarafından bedduaya uğrar. Kertenkele, Hz. İbrahim ateşe atıldığında sönmesin diye odunlara üfler. Bunun üzerine Cenabıhak tarafından kertenkele öldüğü zaman kuyruğu ölmesin diye beddua eder. Kadının biri de Hz. İbrahim, ateşe atıldığı zaman çam odunlarını kimse taşımak istemez, sadece kadın taşır. Cenabıhak bunun üzerine saçın uzun, aklın kısa olsun diye beddua eder. Çin ile Ken adlarındaki iki kardeş, Hz. İbrahim'i mancınığa koyup ateşe atmak ister. Ateşe atamayınca da ceza olarak zina etmesi gerektiği düşünülür.

Daha sonra Hz. İbrahim ateşe atılır ve ateş suya, odunlar balığa dönüşür. Böylelikle Balıklıgöl oluşur. Çam ağacı, Hz. İbrahim'in ateşine odun verir. Cenabıhakk'ın bedduasına uğrar. Hz. İbrahim çam ağacına yaprakların dökülmesini, kış boyu üzerinde kalsın diye beddua eder. Bu durumdan dolayı çam ağacının yaprakları dökülmez.

“İğde Ağacı” başlıklı efsane şu şekildedir: “Nemrut, Hazreti İbrahim'i ateşe atmaya karar verir. Büyük bir ateş yaktıracak ve İbrahim'i içine atarak diri diri yakacaktır. Nemrut'un adamları ateşin yakılabilmesi için ağaç toplamaya başlarlar. Fakat pek çok böyle uğursuz bir iş için yanmaya razı olmazlar. Ateşin büyük olması için odun toplayıcılar uzun ve düzgülü ağaçları tercih ederler. O zamanlar uzun ve pürüzsüz olan iğde ağacı bu işe gönüllü olarak talip olur. Çevredeki iğde ağaçlarını hep keserler ve ateşe atarlar. Bir ara ateş o kadar büyür ki Hazret-i İbrahim'i ateşe atmak için yanına yaklaşamazlar. Hemen bir mancınık hazırlayıp İbrahim'i onun vasıtasıyla ateşe atarlar. İbrahim'in düştüğü yerin güzel bir bahçe, ateşin göl ve odunların dagöldeki balıklar olduğu hepimizin bildiği şeylerdir. Ama ya iğde ağaçları... Evet, o günden sonra iğde ağaçlarının ne düzgünlüğü kaldı ne dikensizliği... Bugün iğde ağaçları eğri büğrü dikenlidir. Bu yüzden de yakılmak için pek tercih edilmez. Çünkü Hazreti İbrahim, iğde ağacının fazla ısı vermesi karşısında Allah'a yalvarır ve bu ağacın cezalandırılmasını ister.” (Sakoğlu, 1976: 205-206).

Bu örnekte görüldüğü gibi iğde ağacının Hz. İbrahim'i ateşe vermek için yakıt olarak kullanıldığını görülür. İğde ağacı, Hz. İbrahim'in bedduasına uğrar ve Cenabıhak tarafından cezalandırılır. Günümüzde iğde ağaçlarının eğri, büğrü ve dikenli olması bu yaşanan duruma Anadolu halkı tarafından bir bakış açısı geliştirilir.

Hz. İbrahim'in ateşe atılması olayı, ateşin peygamberi yakmaması, düştüğü yerin cennet bahçelerinden bir gül bahçesine dönüşmesi ve burada bir göl meydana gelmesi gibi motifler hatırlatma yoluyla Türk halk edebiyatının türlerinde dile getirilir (Uzun, 2000: 272-273). Bu duruma örnekler; “Balıklı Göl-1, Balıklı Göl-2, Balıklı Göl-5, Balıklı Göl-6” başlıklı efsanelerde incelenir.

Balıklı Göl-1 ve Balıklı Göl-5 başlıklı efsanelerde; Genç kadının biri Cenabıhakk'ın ismini söylediği için Ermeni bir gence yüzünü öptürür. Kadının kocası, bu duruma çok kızar. Evin önüne bir ateş yakar, hanıma der ki: ‘Karı Allah'ını seversen kendini şu ateşe at.’ Kadın, kendisini ateşe atınca ateş göle, kadın da balığa dönüşür (Seyidoğlu, 1997: 230; Seyidoğlu, 1978: 139- 142).

Balıklı Göl-2 ve Balıklı Göl-6 başlıklı efsanelerde de; Genç kadının biri Cenabıhakk'ın ismini söylediği için kapısına gelen erkek dilenciye ekmek verir ve elini gösterir. Kadının ermiş kocası, hanımının erkek dilenciye göründüğünü anlar. Bu durum üzerine ermiş adam hanımını imtihana tabi tutar ve ona şöyle der: “Sen madem Allah'ın emirlerine bu kadar uyuyor, onun gösterdiği yoldan ayrılmıyorsun, Allah rızası için kendini bu tandıra at. Kadın hemen kendisini yanmakta olan tandıra atmış. O anda alevler yükselmekte olan tandır kuyusu bir göl hâline dönüşmüş. Buna dayanamayan kocası da atmış kendini peşi sıra, ikisi birden bu gölün içinde balık oluvermişler.” (Seyidoğlu, 1997: 231-236; Seyidoğlu, 1978: 140).

4. Hz. Yakup

“Hz. Yakup, Hz. İbrahim'in torunu, Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yusuf'un babası olan bir peygamberdir. Ya'kûb adı on sûrede on altı defa geçer. Kur'an'da diğer peygamberler gibi Ya'kûb'a da vahiy geldiği ve onun nebî olduğu bildirilmektedir” (Harman, 2013: 274-276).

Türk edebiyatında Hz. Yakup, daha çok Yusuf'la birlikte anılır. Yusuf kıssasıyla ilgili anlatılan çeşitli rivayetler vardır. “İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre kardeşleri Yûsuf'u kuyuya attıktan sonra kestikleri bir kuzunun kanını gömleğine sürer, babalarına da kardeşlerini bir kurdun yediğini söyler. Ancak Ya'kûb, ‘Kurt onu nasıl yemiş olabilir, gömleği bile yırtılmamış’ diyerek oğullarına inanmadığını belirtir” (Uzun, 2013: 276-277). Cenabıhak, Hz. Yakup'u Kenan diyarına peygamber olarak gönderir. Anadolu diyarında, kaybolan oğluna özlemi ve onun bu durum karşısında gösterdiği sabrı efsanelere konu olur.

“Yusufçuk III” başlıklı efsane de Hz. Yakup’un ve Hz. Yusuf’un birbirinden ayrı olup özlem duydukları anlatılır: “ Hz. Yusuf ve Hz. Yakup kuş olarak birbirini ararlar. Bu kuşlardan bazıları Yusuf bazıları Yakup diyerek öterler” (Balaban, 2013: 61).

Kuşa dönme motifi; Anadolu-Türk efsanelerinde sık görülen motiflerin başında gelir. Çalışma içerisinde örneği verilen efsanede birbirlerini arayan Hz. Yusuf ve Hz. Yakup kuş şekline girerek birbirlerini aradığı belirtilir. İslam dininde anlatılan kıssa, efsaneye konu olur. İlgili kıssayla ilgili Kur’an-ı Kerim’de geçen ayet şu şekildedir: “Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Ya’kub) görür oldu. Ben size Allah tarafından (vahiy ile) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim’ demedim mi! dedi.” (Yûsuf suresi, 12/96).

5. Hz. Musa

Kur’an-ı Kerim’de ve sahih hadislerde en çok bahsedilen ulu’l-azm peygamberlerden biri olarak kabul edilir. “Hz. Mûsâ, Kur’ân-ı Kerim’in otuz dört sûresinde 136 yerde zikredilmektedir. Kur’an’da onun dünyaya gelişi, saraya intikali, Medyen’e gidişi, peygamber olarak seçilişi, İsrâiloğulları’nı kurtarmak için Firavun’a gönderilişi, Firavun’la mücadelesi ve İsrâiloğulları’nı Mısır’dan çıkarışı, Sînâ’da ilâhî emirleri alışı, çöldeki olaylar ve İsrâiloğulları’na rehberlik edişi anlatılmaktadır.” (Harman, 2020: 210). Ayetlerde ve hadislerde Hz. Musa’nın doğumu, peygamberliği, firavunun sarayında büyümesi, firavun ile verdiği mücadele, mücadele esnasında gösterdiği mucizeler, efsanelere konu olur. İncelenen metinlerde Hz. Musa’nın Rabbi ile konuşması, asasının yılan ve ejderhaya dönüşmesi, yed-i beyzâ gibi gösterdiği mucizeler yönüyle ele alınır ve edebi metinlerde kullanılır.

5.1. Hz. Musa’nın Asası ve Kızıldeniz’i İkiye Ayırması

Hz. Musa’nın ve yanındakilerin Kızıldeniz geçmesi için asasını denize vurması kıssası Anadolu-Türk efsanelerine de yansır: “Horasan Baba” adlı efsanede; Erzurum’da Hasan Dede ile Horasan Baba Aşağı Pasin’i ilçesine geldiklerinde Horasan köyüne yerleşmek istemişler. Bu köye yerleşmek için Aras nehrini geçmek gerekiyormuş. Horasan Baba yanında bulunan asasını okuyarak yere vurmuş. Yere vurduktan sonra nehir ikiye bölünmüş. Böylelikle nehri geçmişler (Seyidoğlu, 1978: 180).

“Şeyh Ali Semerkandi II” adlı efsanede; bütün evliyâlar Karaman yöresinden asalarını atmışlar. Şeyh Ali Semerkandi’nin asası da Zeyne dolaylarına düşmüş. O bölgede köye çoban olmuş. Köylüler hayvanlara iyi bakamadım diye çobanın arkasından söylenmeye başlamışlar. Şeyh Ali bu duruma kızarak elindeki asayı üç kere yere vurmuşlar. Temiz bir su akmaya başlamış. Asa da bir çınar ağacı olmuş. Kendisine kötülük edenlere de beddua etmiş (Erol, 1996: 103).

“Çınarın Kökünden Çıkan Su” adlı efsanede Veli Efendi adlı zat köye gider. Köyde abdest almak ister. Bunun üzerine Allah’a dua eder. Elindeki asasını orada bulunan çınar ağacının köküne vurmasıyla su çıkar (Alpaslan, 2006: 95).

“Ağ’in Gözü” adlı efsanede; Çiftçinin biri sıcağın çökmüş olduğu öğle saatlerinde öküzlerini sulamak istemiş. Bundan dolayı su bulmaya çıkmış. Yolda biraz ilerler. Namaz kılan yedi derviş ile karşılaşır. Çiftçi, dervişlere kendisini anlattıktan sonra dervişlerden biri keramet gösterir. Dervişlerden biri kalkmış. Elindeki asasını yere vurmuş. Vurduğu yerden su çıkar (Demir, 2013: 21).

“Ahi Paşa” adlı efsanede Ahi Paşa kalenin yakınlarında bir arazide abdest almak için su aramış. Fakat kral, Ahi Paşa’nın araziden çıkmasını istemiş. Kral adamın iki kez göndermiş. İkincisinde kralın adamına benimle uğraşmasın. İki gözünü de kör ederim demiş. Ardından asasını yere vurmuş. Oradan su çıkarmış. Böylelikle Ahi Paşa namazını kılmış (Demir, 2013: 49).

“Ayakbastı Taşı” adlı efsanede de; Keçeci Baba adlı zat köyde bir kadından su istemiş. Fakat kadın uzaktaki dereye işaret etmiş. Keçeci Baba, asasını yere saplamış. Sapladığı yerden su ile abdest almış (Demir, 2013: 61; Sakaoğlu, 2003:93-94).

Genellikle efsanelerde yer alan “*yerden su çıkarma motifi*”, ayetlerde peygamberlerin gösterdikleri mucize olarak ortaya konulur. Bu durum ayetlerde Hz. Musa’nın asasını yere vurarak su çıkardığıyla ilgili anlatılır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 128). Konuyla ilgili ayetler şu şekildedir: “*Musa (çölde) kavmi için su istemişti de biz ona: Değneğinle taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) on iki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği kaynağı bildi. (Onlara) Allah’ın rızkından yeyin, için, sakın yeryüzünde bozgunculuk etmeyin, dedik.*” (Bakara suresi, 2/60). Diğer ayeti kerimede ise “*Biz İsrailoğullarını oymaklar halinde on iki kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince, Musa’ya ‘Asanı taşa vur!’ diye vahyettik. Derhal ondan on iki pınar fışkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi.*” (A’raf suresi, 7/160).

6. Hz. Süleyman

Kur’an-ı Kerim’de ve diğer kaynaklarda hem hükümdar hem de peygamber olarak Hz. Süleyman’dan ve yeteneklerinden bilgiler verilir. İslam literatüründe Süleyman peygamberin on iki veya on üç yaşlarında tahta geçtiği bildirilir. Suriye’den İran’a kadar uzanan bölgeye hakim olduğu bilinir. Süleyman peygambere büyük bir hükümlanlık verilir (Harman, 2010: 59). Bu durum ayeti kerimde şu şekilde bildirilir: “*Süleyman: Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşmayacağı bir hükümlanlık ver. Şüphesiz sen, daima bağıştta bulunansın, dedi. Bunun üzerine biz de, istediği yere onun emriyle kolayca giden rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalarla bağlı diğer yaratıkları onun emrine verdik. ‘İşte bu bizim bağışımızdır. İster ver, ister (elinde) tut; hesapsızdır’ dedik.*” (Sâd suresi, 38/35-39).

Cenabıhak tarafından Süleyman peygambere büyük mal zenginliği verilir. Ayrıca Cenabıhak tarafından kendisine hayvanlarla konuşabilme yeteneği, cinlere, insanlara, kuşlara ve rüzgâra hükmedebilme yetileri takdir edilir (Köksal, 2004: 205). Yaşanılan bu durumlar efsane metinlerine de yansır.

6.1. Hz. Süleyman’ın Hayvanlarla Konuşması ve Saltanatı

Hz. Süleyman, Cenabıhakk’ın izni ile rüzgâr, hayvanlar, cinler ve daha birçok varlık emrine verilir. Bu olaylar peygamberin mucizelerindedir. Bu mucizeler Kur’an’da da ifade edilir: “*Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman’a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümlanlık, peygamberlik) ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Davud’a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yapmaktayız. Süleyman’ın emrine de kasırga (gibi esen) rüzgârı verdik; onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru eserdi. Biz her şeyi biliriz.*” (Enbiyâ suresi, 21/79-81).

Amasya’da anlatılan “*Baykuş*” adlı efsanenin üç benzer metninde Hz. Süleyman’la ilgili hayvanlarla konuşmasına özellikle de kuşlarla konuşmasına atıfta bulunulur. Hz. Süleyman birçok canlıya hükmedebilir, onların dilinden anlar ve onlarla konuşabilir. Verilen örnekler şu şekildedir: “*Hz. Süleyman bir kadına âşık olur. Kadın, Hz. Süleyman’a kuş kemiğinden saray yaptırırsa evleneceğini söyler. Hz. Süleyman bütün kuşlara haber gönderir baykuş üç kere çağrılmasına rağmen gelmez. Baykuş, Sultan Süleyman sorumu bilirse gelirim der. Sultan soruyu bilemez, baykuşun cevabı aklını başına getirir. Hz. Süleyman, baykuşa üç serçe dövüşerek gelsin, birini ye bu ikisini bırak gitsin, der*” (Balaban, 2013: 64).

7. Hz. İlyas

Hz. İlyas, Kur’an-ı Kerim’de “güzel ahlâk sahibi Hz. İlyas’ın hidâyete ulaştırılıp peygamber olarak görevlendirildiğini, Ba’al isimli puta tapan bir kavme gönderildiğini, halkı Allah’a ibâdete çağırdığını ve onun da diğer peygamberler gibi büyük bir düşmanlıkla karşılaştığını bildirmekle yetinmiştir.” (Yiğit, 2015: 542).

Kur’an-ı Kerim’de Hz. İlyas’tan bahseden ayet şu şekildedir: “*Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas’ı da (doğru yola iletmiştik). Hepsi de iyilerden idi.*” (En’âm suresi, 6/85). Hz. İlyas peygamberin efsanelere farklı yönlerden yansımaları olur.

7.1. Hz. İlyas'ın Ölümsüzlüğü ve İnsanlara Yardım Etmesi

Hz. İlyas'ın kavmini hak dine davet eder. Ama kavmi bu duruma kabul etmediğini giriş kısmında belirtilir. Taberi tefsirinde de gökyüzüne çekildiğine dair rivayet vardır. Bu rivayet de; “Baalbek halkı küfürde inat eder. Bunun üzerine Hz. İlyas (a.s.) kendisini onlardan kurtarması için Allah'a yalvarır. Elyasa ile birlikte kıra çıktıkları sırada âteşten bir at onlara yakışır. O ata biner ve peygamberliği Hz. Elyasa (a.s.)'a vasiyet ederek gökyüzüne çekilir. Bu arada Baalbek halkından kaçarken ihtiyar bir kadının evine sığınır. Bu kadının hasta oğlunu iyileştirir. ‘Elyesa b. Ahtup’ adını taşıyan ve kendisinden sonra peygamberlik görevine getirilecek olan genç ona iman eder ve vefatına kadar ondan ayrılmaz” (Taberi, 2012: 273). Bu rivayetlerden yola çıkarak peygamberin gökyüzüne çekildiğine dair ifade, Hz. İlyas'ın da Hz. İsa ve Hz. Hızır gibi yaşadığı düşüncesine temel olur. Bazı kaynaklarda ölümsüzlüğün gizli kalan ve tutulan yönlerinin farkında oldukları belirtilir. Kıyamet gününe kadar Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl birkaç defa araya geldikleri düşünülür. İlyas'ın karada, Hızır'ın ise denizde yaşadığı düşünülür. İnsanlara İlyas'ın karada Hızır'ın ise denizde insanların yardımına koştuğu dile getirilir. Hızırla, İlyas'ın her yıl 6 Mayıs'ta bir araya geldikleri rivayeti halk tarafından ‘Hidrellez’ bayramı olarak kutlanır (Ocak, 1984: 313). Çalışma içerisinde tespit edilen efsanelerde Hz. İlyas'dan bahsedilir. İlyas peygamberin daha çok ölümsüzlüğü üzerinde durulur. Bir diğer tespit edilen husus ise İlyas ve Hızır beraber anılır. İnsanların yardımına koştukları ve ölmediklerinden söz edilir. “İlyas Aleyhisselâmin Ölmsüzlüğü” başlıklı efsanede Hz. İlyas'ın göğe kaldırıldığını ve ölmediğini anlatan kısımlarla Anadolu insanının hafızasında da yer eder. Verilen örnekler şu şekildedir: “İlyas (a.s.) öldükten sonra Allah'a ibadet edemeyeceğinden dolayı ölüm korkusu yaşamakta ve bu sebeple sürekli ağlamaktadır. Allah, İlyas (a.s.) ağlamaları karşısında ona ölümsüzlük verir. İlyas (a.s. ve Hızır (a.s.) ölümsüzdür. Hızır karada İlyas da denizlerde darda kalan insanların yardımına koşarlar” (Balaban, 2013: 77).

8. Hz. Muhammet

Hz. Muhammet, üzerinde çok geniş kapsamlı çalışmalar yapılan peygamberler zincirinin son halkasıdır. Hz. Peygamber bütün cihanın son peygamberi olarak hicri 571 yılında Mekke'de doğar. Kırk yaşlarında Cebrail tarafından kendisine peygamber olduğu tebliğ edilir. Kur'an-ı Kerim kendisine Hira mağarasında nazil olmaya başlar. Mekke'de İslam'ı yaymaya çalışırken büyük sıkıntılara, güçlüklerle uğrar. Daha sonra Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmek zorunda kalır. İslam dinini bu beldeden yayar. Başka beldelere de İslamı yaymak için sefer düzenlerler. 630 yılında Mekke'yi fethederler. Hz. Peygamber, hicri 632 yılında veda haccı yaparak veda hutbesini sunar, Medine'ye dönerek vefat eder (Bilmen, 2008: 109-119). Hz. Peygamberin çeşitli özellikleri ve mucizeleri yönünden efsanelerde anlatılır.

8.1 Hz. Muhammet'in Rüyada Görünmesi

Hz. Muhammet'in insanlara rüyada görünmesi efsanelere yansır. Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber'in hadis-i şerifi vardır. Hadis-i şerifte; “Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah: Beni rüyasında gören kimse, uyanık iken de görecektir veya beni uyanıkken görmüş gibidir. Çünkü şeytan benim görüntüme bürünemez, buyurmuştur.” (Özağar-Erul, 2013b: 222). Hz. Muhammet'in rüyada görünerek fakirlere yardım etmesi durumuna efsanelerde de rastlanılır. “Ali Paşa” başlıklı efsanede; Ali Paşa adına bir cami yaptırmaktadır. Bu caminin yapımında çalışan ustalardan birinin borcu vardır. Borcunu ödemek için Cenabıhakk'a dua eder. Usta, o gece rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Ali Paşa'ya selamımı söyle, borcunu ödesin. Usta adam, rüyada peygamber efendimize Ali Paşa bu duruma inanmazsa nasıl kanıtlayım diye sorar. “Ali Paşa bana her gün ihlâs-ı şerif okur. Birkaç gündür okumuyor dedi diye,” söylersin. Usta, Ali Paşa'nın huzuruna varır, durumu anlatır. Bunun üzerine ustanın borcunu siler (Demir, 2013: 55-56).

3. SONUÇ

“Efsanelerde Peygamber Olgusunun İzleri” adlı çalışmayla sözlü kültür geleneği içerisinde bulunan anonim halk edebiyatı anlatılarından efsane metinlerinde peygamberlerin Türk milletinin kültürel hafızasında ne şekilde yer edindiği, nasıl yansıdığı gerçeği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Her bir peygamberin Cenabıhak tarafından gönderilirken farklı öne çıkan yönleri vardır. Gönderilen peygamberlere yüklenen farklı misyonlar sayesinde insanoğlunun bu olaylardan ibret almalarının gerektiği üzerinde durulur. Bu durumdan hareketle her iki anlatı türünde ilk olarak üzerinde durulan peygamberlerin yaratılış yönüyle yansımalarıdır. Bu yönüyle ortaya çıkan peygamberler, Hz. Âdem’in insanlığın ilk atası olması ve ondan da Hz. Havva’nın yaratılması yönüyle metinlerde üzerinde daha çok durulur. Diğer bir peygamber de insanlığın ikinci atası olarak bilinen Hz. Nuh’tur. Tufan dolayısıyla helak olan halkın gemide kalması ve iman edenlerinin helak olmadan kurtulması üzerinde durulur. İkinci olarak peygamberin cennette bulunması yönüyle yansımalarıdır. Hz. Âdem’in ve Hz. Havva’nın Cenabıhak tarafından yasak olan ağaçtan meyve yemesi sonucunda cennetten kovulması ve devamında da dünyaya gönderilmesi ele alınır. Üçüncü olarak peygamberlerin kıssaları, mucizeleri, kavimlerini Hak dine davet etme gayretleri ve daveti kabul etmeyen kavimlerinin cezalandırma yönüyle yansımaları ele alınır. Bu ifade edilen durumlara örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür; Hz. İbrahim’in ateşe atılmak istenmesi, Hz. Yakup’un oğluna duyduğu hasretten dolayı gözleri görmez olur ve kavuşma özlemiyle yaşaması, Hz. Musa’nın asası, Kızıldeniz’i ikiye ayırması ve Cenabıhak’la konuşması, Hz. Süleyman’ın hükümdarlığı, zenginliği, hayvanlarla konuşması ve rüzgârları yönlendirmesi, Hz. İlyas’ın insanlara yardıma koşması, Hz. Muhammet’in rüyaya girmesiyle ilgili durumlar yansır. Efsanelerde anlatılarına daha çok motif olarak; Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Süleyman ve Hz. Muhammet’in yaşadıkları olayların birer sembol ve örneklik olarak anlatıldığı örneklerle inceleme içerisinde görülür.

İnsanoğlunun ders çıkarması gerektiği işlevsel olarak okuyuculara anlatılır. Kahramanların tutum, söylem ve davranışlarına yön vermede metinlerin bir görev üstlendiği örneklerde görülür. Değerlerin ve kavramların gelecek nesillere aktarılmasında kültürel bir köprü olarak efsane ürünleri de bu işlevselliği üstlenirler. Anlatıların, İslam literatüründeki kaynaklardan beslendiği görülür. Bu kaynaklardan metinler içerisinde doğrudan bilgi aktarıldığı gibi, dolaylı olarak da mana bakımından bir aktarımda bulunduğu görülür. Anlatıların olay örgüsünün peygamber kıssalarından tahayyül edildiği bir bulgu olarak örneklerle elde edilir. Peygamberlerin, Anadolu insanının düşünce yapısında koruyucu ve kurtarıcı yönüne anlatılarda vurgu yapılır. Bu şahsiyetlerin toplum üzerindeki manevi nüfuzunun her zaman etkili olduğu inancı görülür. Peygamberlerin, efsane metinlerindeki yeri kültürel boyut açısından bu çalışmayla değerlendirilmiş olur.

KAYNAKÇA

Aksoy, H. (2012), *Göçebelikten Yerleşikliğe Geçiş Sürecinde Sosyo-kültürel Bağlamda Sarıkeçili Yörükleri*, Ankara, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Alpaslan, İ. (2006), *Demirci Efsaneleri*, İzmir.

Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2009), *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Balaban, T. (2013), *Amasya Efsane, Menkabe ve Memoratları (Derleme-İnceleme-Metin)*, Erzurum, SBE Yayınlanmış Doktora Tezi.

Bilmen, Ö. N. (2008), *Peygamberler Tarihi*, Ailem Yayınları, İstanbul.

Bolay, S. H. (1988), “Âdem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 358-363.

Bulut, H. İ. (2020), “Mûcize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 348-351.

Bunsuz, H. (2021), *Sözlü Kültür Geleneğinde İslam*, Tablet Kitabevi, Konya.

- Çığ, Muazzez İlmiye** (2009), *Sümerlilerde Tufan, Tufan'da Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Demir, N.** (2013), *Türk Efsaneleri 1-2*, Edge Akademi Yayınları, Ankara.
- Dervişoğlu, M.** (2016), *Edirne Efsaneleri*, Edirne, SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Et-Taberi, E. C. M. B. C.,** (2012), *Taberi Kur'an Tefsiri* (9 Cilt Takım), (çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınevi, İstanbul.
- En-Nevevi, M.** (2013), *Riyazü's-Salihin/ Cilt-1-2-3 Takım*, (çev. M. Emin Özafşar-Bünyamin Erul), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- Erol, M.** (1996), *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, Kayseri, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Harman, Ö. F.** (2000), "İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 266-272.
- Harman, Ö. F.** (2010), "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 56-60.
- Harman, Ö. F.** (2013), "Ya'kûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 274-276.
- Harman, Ö. F.** (2020), "Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 207-213.
- İnan, A.** (2017), *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karadavut, Z.** (1992), *Yozgat Efsaneleri*, Konya, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karakaş, R.** (2013), "Siirt Efsane ve Halk İnanışlarında Yılan Miti", *Folklor/Edebiyat*, 19 (73), 1, 49-62.
- Karaman, vd.,** (2012), *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Köksal, M. A.** (2004), *Peygamberler Tarihi I-II*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Kumartaşlıoğlu, S.** (2016), "Mucizeden Keramete: "Yerden Su Çıkarma" Motifli Efsaneler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 119-139.
- Ocak, A. Y.** (1984), *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatımızda Evliyâ Menkıbeleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Özer, V.** (2018), *Efsane ve Halk Hikâyelerinde Peygamberler ve Veliler Üzerine Bir Araştırma*, Konya, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Pala, İ.** (2000), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, S.** (1980), *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Kültür Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, S. & Duymaz, A.** (2002), *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Sakaoğlu, S.** (2003), *101 Anadolu Efsanesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Seyidoğlu, B.** (1978), *Erzurum'da Belli Yerlerle İlgili Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme*, Erzurum SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Seyidoğlu, B.** (1997), *Erzurum Efsaneleri*, Erzurum Kitaplığı, Ankara.
- Şimşek, E.** (2019), "Türk Halk Kültüründe Yılan ve 'Yılan Kale' (Ceyhan/Adana) Anlatıları Üzerine Değerlendirmeler", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 19 (7), 13-33.
- Uzun, M. İ.** (2000), "İbrahim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 272-273.
- Uzun, M. İ.** (2013), "Ya'kûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 276-277.

Yavuz, Y. Ş. (2007), “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 257-262.

Yiğit, İ. (2015), *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yayıncılık, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Oral culture products have an important place in the field of folk literature of Turkish culture. In this context, the products of legends from anonymous folktales are the cultural traces of the nation's memory. Folk imagination reflects the feelings, thoughts, lifestyles, traditions and customs of the Turkish nation on these products.

Legends have emerged as a result of devotion to the sacred values and rituals that people believe in. They are knitted with extraordinary elements. They are texts in colloquial language that are convincing about people, places and events (Sakaoğlu, 1980: 5-6).

People want to believe in something since the world was founded. This need to believe brings out religions. Religion is an important phenomenon that affects the lives of individuals who make up nations. The prophets in this phenomenon both act as representatives of the religion they belong to and act as intermediaries in explaining their religion to people. Prophets are sacred for the members of that religion because they explain the right and the wrong.

In the Anatolian-Turkish geography, Hz. The belief and love for the prophets, especially Muhammad (pbuh), is seen in the elements of oral culture. The difficulties experienced by the prophets, their stories, miracles and features are mentioned in the Qur'an and other Islamic sources (Bunsuz, 2021: 104). 'Quranic' term; when qisas or anecdote is mentioned, it is understood that the events that are completely forgotten or still partially remembered by people are conveyed to the interlocutors without mixing lies and dreams (Ocak, 1995: 46). The word miracle is defined as a wonderful event created by Allah to prove the truth in the hands of the person who claims to be a prophet (Bulut, 2020: 348-351).

The formation of legends is based on belief in choosing the type of legend focusing on the trace of the phenomenon of the prophet. In the emergence of this belief, the stories told for the prophets are seen in the texts where the velies also live. We used the legends which have a lot of religious elements related to our subject, in the analysis. It will be focused on how the stories of the prophets in the Qur'an and their miracles are reflected in the study. However, the forms of reflection will be explained in a certain order under sub-headings. Examples will be given from the parts of the legends about the situations of the prophets. The study is limited upto eight prophets. In the conclusion part; A general evaluation of the sections mentioned in the previous headings will be made.

While quoting the verses during the study, the Qur'an and its Annotated Translation prepared by Hayrettin Karaman and the commission members within the Presidency of Religious Affairs, and the Qur'an Translation prepared by Halil Altuntaş and Muzaffer Şahin were taken as basis.

The stories and miracles of the prophets, their efforts to invite their tribes to the true religion, and the punishment of their tribes as a result of this situation are discussed from different perspectives. İbrahim's the desire to be thrown into the fire. Yakub's longing for his son, his eyes becomes blind and he lives with the longing to meet his son. The staff of Musa and the miracle of dividing the Red Sea into two and his speaking to Allah. Suleiman's reign, wealth, talking to animals and directing the winds. İlyas's (pbuh) rush to help people. Situations about Muhammad entering the dream are reflected. As more motifs in the narratives of legends; Adam, Nuh, İbrahim, Musa, Suleiman and The events of Muhammad are reflected as symbols and examples.